

เศรษฐศาสตร์การเมืองของการแลกเปลี่ยนชุมชน: กรณีศึกษาเปรียบเทียบการแลกเปลี่ยนสินค้า
และบริการระหว่างชุมชนที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคประชาชน

สกฤติ อีสริยานนท์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา

กันยายน 2549

ISBN 974-502-892-4

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์และคณะกรรมการสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณา
วิทยานิพนธ์ของ สกฤติ อีสริยานนท์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ ของ
มหาวิทยาลัยบูรพาได้

อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

..... ประธาน
(ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปัทมาวดี ชูชุก)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน
(ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์)
..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปัทมาวดี ชูชุก)
..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน)
..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. วุฒิชัย สุนทรสมัย)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ ของ
มหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. ประทุม ม่วงมี)
วันที่ 8 เดือน กันยายน พ.ศ. 2549

การวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์ ระดับบัณฑิตศึกษา

จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา

ประจำปีการศึกษา 2548

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจาก ดร. ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ที่ปรึกษาร่วม ที่ช่วยให้คำปรึกษาและให้แนวทางในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมการทำวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ปัทมาวดี ชูชุก กรรมการที่ปรึกษา ที่กรุณาเสียสละเวลาในการให้คำปรึกษา ทุกครั้งที่ผมข้องสงสัย ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน และเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. อภิชาติ พันธเสน และรองศาสตราจารย์ ดร. วุฒิชัย สุนทรสมัย คณะกรรมการสอบปากเปล่า ที่กรุณาให้โอกาส ให้คำแนะนำ และความรู้ในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ อาจารย์โอฟาร ถิ่นบางเตียว คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ในภาควิชารัฐศาสตร์ ที่คอยสอบถามความก้าวหน้า และอำนวยความสะดวกในการทำวิทยานิพนธ์นี้ด้วยดีเสมอมา

ขอขอบคุณ อาจารย์ปิ่นพา อาจารย์กนกพร อาจารย์ปัทวี อาจารย์ธีระพงษ์ คุณชัยณรงค์ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย และเพื่อน ๆ พี่น้อง ในการให้คำปรึกษา และอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ที่ให้ทุนสนับสนุนในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ พระสุบิน คุณอาคม คุณพรศิริ คุณศารินทร์ คุณเบญจวรรณ คุณสุรณีย์ คุณเรือง คุณบุญเสริม ตลอดจนสมาชิกและเจ้าหน้าที่เครือข่ายเพื่อน เสี่ยว เกลตอ กลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลในการวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างดีตลอดมา

สุดท้าย ขอขอบคุณ คุณพ่อเกรียงศักดิ์ คุณแม่เจียมจิตร น้องสุวิมล อีสริยานนท์ คุณแม่กัลยา มณฑิพย์ และคุณเมธินา อุทราส ผู้เป็นกำลังใจเสมอมา คุณประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอบเป็นกตัญญูตาแต่บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ และกัลยาณมิตร ทุก ๆ ท่าน

สกฤติ อีสริยานนท์

46924957: สาขาวิชา: เศรษฐศาสตร์การเมืองและการบริหารจัดการ; ร.ม. (เศรษฐศาสตร์การเมือง และการบริหารจัดการ)

คำสำคัญ: การแลกเปลี่ยนชุมชน/ เศรษฐศาสตร์การเมือง/ เศรษฐกิจพอเพียง

สกลฤดี อิศริยานันท์: เศรษฐศาสตร์การเมืองของการแลกเปลี่ยนชุมชน: กรณีศึกษาเปรียบเทียบการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการระหว่างชุมชนที่ดำเนินการ โดยภาครัฐและภาคประชาชน (POLITICAL ECONOMY OF COMMUNITY EXCHANGE: A COMPARATIVE STUDY OF INTERCOMMUNITY GOODS AND SERVICES EXCHANGE IMPLEMENTED BETWEEN PUBLIC SECTOR AND POPULAR SECTOR) อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์: ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, Ph.D., ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ร.ด., ปัทมาวดี ชูชุก, Ph.D., 147 หน้า ปี พ.ศ. 2549. ISBN 974-502-892-4

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททางด้านเศรษฐกิจและการเมือง อุดมการณ์ที่ผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรม และกระบวนการดำเนินงานการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการของภาครัฐและภาคประชาชนหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์เจาะลึกเป็นหลัก ผลจากการวิจัยพบว่า บริบททางเศรษฐกิจและการเมืองที่มีผลต่อการก่อระบบแลกเปลี่ยน ได้แก่ บริบทเชิงโครงสร้าง คือ ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 และระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยของนายทุนช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจ ปัจจัยเชิงบริบททั้งสองส่งผลต่อการก่อระบบแลกเปลี่ยนที่ดำเนินการโดยภาครัฐและภาคประชาชน ในการวิเคราะห์อุดมการณ์โดยผ่านปฏิบัติการทางวาทกรรมพบว่า ภาครัฐภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาทุนนิยมแนวทักษิณได้สร้างวาทกรรม โดยอ้างเหตุผลในการแลกเปลี่ยนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในการสร้างความชอบธรรมของระบบผู้ว่าราชการจังหวัดเชิงบูรณาการ (CEO) ส่วนในกระบวนการแลกเปลี่ยนนั้นพันธมิตรระหว่างนักธุรกิจการเมืองและชนชั้นนำข้าราชการได้กำหนดกระบวนการแลกเปลี่ยนจากบนลงล่าง (Top – Down Approach) จัดองค์กรในรูปแบบทางการ (Formal Organization) โดยใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนแบบหักบัญชี (Account Trade) แต่ผลของการแลกเปลี่ยนของภาครัฐจะมีลักษณะของไฟไหม้ฟาง ส่วนในภาคประชาชนจะใช้อุดมการณ์การพัฒนา 2 รูปแบบ คือ แนวอนาธิปไตยนิยมและแนวสหกรณ์นิยม อุดมการณ์แนวอนาธิปไตยนิยมสายวัฒนธรรมชุมชนสร้างวาทกรรมของระบบแลกเปลี่ยนผ่านกลุ่มเพื่อน-เสีย-เกลอ โดยการอ้างถึงการสร้างเครือข่ายชุมชนที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในสินค้าและบริการ พันมิตรชนชั้นกลางและผู้ผลิตรายย่อยในชนบทได้กำหนดกระบวนการแลกเปลี่ยนจากล่างขึ้นบน (Bottom-up Approach) การจัดองค์กรเป็นไปในลักษณะกึ่งทางการ (Semi-Formal Organization) โดยใช้รูปแบบการแลกเปลี่ยนที่หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็น ของต่อของ (Barter Trade) การหักบัญชี การใช้เงินสด การแลกเปลี่ยนของกลุ่มเพื่อนเสีย-เกลอต้องประสบกับการชะงักงันในการดำเนินงานเนื่องจากขาดประสิทธิภาพทางธุรกิจ ส่วนอุดมการณ์สหกรณ์นิยมของกลุ่มก็จะสะสมทรัพยากรสร้างวาทกรรมการแลกเปลี่ยน โดยต้องการลดการทุจริตของพ่อค้าคนกลางในระบบทุนนิยมพร้อมทั้งกระจายผลประโยชน์ให้กับทุกฝ่ายโดยใช้ระบบสหกรณ์ กลุ่มทางสังคมที่เป็นพันธมิตรระหว่างชนชั้นภายใต้เอกภาพของพุทธศาสนา ได้จัดกระบวนการดำเนินงานในลักษณะของการพบกันครึ่งทาง (Two – Ways Approach) คือการร่วมมือระหว่างชุมชนกับรัฐ การจัดองค์กรเป็นลักษณะไม่เป็นทางการ (Informal Organization) รูปแบบของการแลกเปลี่ยนเป็นแบบของต่อของ ส่วนการแลกเปลี่ยนของกลุ่มนี้พบว่าไปได้เพียงครึ่งทาง ดังนั้น ภาคประชาชนทั้งสองกลุ่มจึงจำเป็นต้องรวมพลังเพื่อสร้างยุทธศาสตร์ใหม่ในการขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนต่อไปในอนาคต

46924957: MAJOR: POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE; M.A. (POLITICAL ECONOMY AND GOVERNANCE)

KEYWORDS: COMMUNITY EXCHANGE/ POLITICAL ECONOMY/ SUFFICIENCY ECONOMY

SAKRIT ISARIYANON: POLITICAL ECONOMY OF COMMUNITY EXCHANGE: A COMPARATIVE STUDY OF INTERCOMMUNITY GOODS AND SERVICES EXCHANGE IMPLEMENTED BETWEEN PUBLIC SECTOR AND POPULAR SECTOR. THESIS ADVISORS: PREECHA PIAMPONGSAN, Ph.D., CHAIYONT PARDITSILP, Ph.D., AND PATAMAWADEE SUZUKI, Ph.D., 147 P. 2006 ISBN 974-502-892-4

This qualitative research aims to study economic and political contexts, ideology proceeded through discussion, and the processes of exchanges of goods and services between the public sector and popular sector after the economic crisis in 1997. The data were collected from documents and in depth interviews. The results of the study revealed that the economic and political contexts affecting the formation of the exchange system were structural contexts which were the economic crisis in 1997, and the capitalist's democracy after the crisis. These two contextual factors strongly affected the exchanges of goods and services both the public sector and popular sector. The analysis of ideology through discussion revealed that Taksinomic Development ideology created a discourse by claiming that this exchange system was able to resolve the problem of poverty. And this could bring about the rightness of the existence of CEO Governors. The band of political business group and the bureaucratic elite utilized "top-down approach" to determine the exchange processes of goods and services. The exchange became a formal organization furnished with account trade. It could be said that the public sectors' exchange system produced only non-sustainable system. The popular sector utilized 2 development ideologies which were anarchism and utopian socialism. The anarchists working in the field of cultural community built up the discourse of exchanges through "Friendship Group" (Puen Seaw Klau - these are three separated Thai words. They are in Thai dialect meaning "friend"). They claimed that the formation of Puen - Seaw - Klau helped the exchange of goods and services among community networks. Alliance between middle-class and the rural small producers used the "bottom-up approach" to determine the exchange processes. This exchange system became a semi-formal organization with a variety of forms, for instance, barter trade, account trade, or the use of cash. Puen - Seaw - Klau exchange system came to a halt because of the lack of business efficiency. At the same time, the utopian socialists belonged to "Sajja Sasom Sap" (Bonded Saving Group) created the exchange discourse by declining the exploitation of the middlemen in the capitalist markets, and by distributing profits to its members through cooperatives. Social group, allied between social classes under the Buddhism initiated "Two Ways approach". This was the cooperation between the community and the government. As a result, the informal organization was set. And the exchange of the group occurred in the form of barter trade. But it only reached half way to the success. Therefore, the popular sector should co-work in order to invent new strategies to develop the exchange system.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ซ
สารบัญภาพ.....	ณ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	6
ขอบเขตของการศึกษา.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
วิธีการศึกษา.....	8
แนวคิดในการวิจัย.....	8
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	8
2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.....	10
แนวคิดการแลกเปลี่ยนชุมชน.....	15
แนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์การพัฒนา.....	22
การวิเคราะห์วาทกรรมในฐานะปฏิบัติการทางอุดมการณ์.....	30
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	32
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	35
3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	38
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	38
แนวการสัมภาษณ์เจาะลึก.....	41
การตรวจสอบข้อมูล.....	42
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	42

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการศึกษา.....	43
บริบททางเศรษฐกิจและการเมืองของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง.....	43
การก่อตัวของเศรษฐกิจพอเพียง.....	51
การพัฒนาแนวคิดของระบบการแลกเปลี่ยนชุมชน.....	58
อุดมการณ์การพัฒนาของระบบแลกเปลี่ยนชุมชน.....	63
กระบวนการในการแลกเปลี่ยนสินค้า.....	87
5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	108
ข้อค้นพบจากการวิจัย.....	108
อภิปรายผล.....	112
ข้อเสนอแนะในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง.....	114
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป.....	117
บรรณานุกรม.....	118
ภาคผนวก.....	128
ภาคผนวก ก เอกสารประกอบการแลกเปลี่ยนของแต่ละกลุ่ม.....	129
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้ข้อมูล.....	143
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	147

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 แสดงรายจ่ายในกระบวนการแลกเปลี่ยนของจังหวัดศรีสะเกษ	92
2 แสดงค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าต่อกิโลกรัมของสหกรณ์กันทรลักษ์	93
3 แสดงค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าต่อกิโลกรัมของกลุ่มเพื่อน เลี้ยว เกลตอ	100
4 แสดงค่าใช้จ่ายในการขนส่งสินค้าต่อกิโลกรัมของกลุ่มเครือข่ายสัจจะ ฯ	104
5 แสดงรายจ่ายในกระบวนการแลกเปลี่ยนของกลุ่มเครือข่ายสัจจะ ฯ	105
6 เปรียบเทียบกระบวนการดำเนินงานการแลกเปลี่ยนของกลุ่มต่าง ๆ	110
7 รายชื่อกลุ่มสมาชิกเครือข่ายเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อน เลี้ยว เกลตอ	136
8 การหักค่าบริหารจัดการกรณีเงินสดซื้อสินค้ากลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลตอ	138
9 การหักค่าบริหารจัดการกรณีของแลกเปลี่ยนของกลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลตอ	139
10 การแลกเปลี่ยนสินค้าของกลุ่มเพื่อนเลี้ยวเกลตอ	140

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	35
2 ระบบตลาดทุนนิยม.....	85
3 โครงสร้างองค์กร โครงการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบหักบัญชี จังหวัดศรีสะเกษ.....	88